

Research Article

Enhancing Local Herbal Learning Centers as a Knowledge Base for the Public and as a Mechanism to Support Community-based Health Tourism

Jidapa Suwannarurk

Ph.D. (Non-Formal Education), Lecturer
Faculty of Education, Thaksin University

Orachan Sirichote*

Doctor of Business Administration (Marketing), Assistant Professor
Faculty of Economics and Business Administration, Thaksin University

Phonphan Khemakhunasai

Ph.D. (Thai Studies), Associate Professor
Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

*Corresponding author : sorachan@tsu.ac.th

Received: July 21, 2025/ Revised: January 9, 2026/ Accepted: January 12, 2026

Abstract

This research is a part of a project titled “Developing community-based health tourism innovation through local herbal learning centers to enhance health literacy for the public in Tamot district, Phatthalung province.” The study aims to promote the management potential of local herbal learning centers as a public knowledge base and a support mechanism for community-based health tourism. The methodology used Participatory Action Research (PAR) with a sample group of 30 participants, including local residents, local wisdom experts, village health volunteers, and members of various community clubs. The study was conducted at the Buddhist way agricultural garden in Tamot district. The research process involved collecting and propagating rare indigenous herbs, such as *Eurycoma longifolia* (Phla-lai Phueak), while implementing the “Khok-Nong-Na” land management model to develop an integrated learning center deeply linked to the community’s way of life.

The findings indicate that local herbal learning centers play a crucial role in preserving indigenous wisdom, improving health literacy, and promoting sustainable self-reliance. The community demonstrates significant potential to translate traditional knowledge into wellness products, such as herbal compresses, to generate local income. Furthermore, these learning centers can be effectively integrated into health tourism activities through collaborative networking mechanisms. By linking herbal resources with local health systems and promoting creative tourism activities, the community can transform into a sustainable wellness model. This represents the strategic use of cultural capital to create economic value while simultaneously conserving local natural resources through a participatory framework.

Keywords: Learning center, Local herbal, Knowledge base, Community-based health tourism

บทความวิจัย

การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้ สำหรับภาคประชาชนและเป็นกลไกสนับสนุน การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ

จิตาภา สุวรรณฤกษ์

ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (การศึกษานอกระบบโรงเรียน), อาจารย์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

อรจันทร์ ศิริโชติ*

บริหารธุรกิจดุสิตบัณฑิต (การตลาด), ผู้ช่วยศาสตราจารย์
คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ

พรพันธุ์ เขมคุณาศัย

ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (ไทศึกษา), รองศาสตราจารย์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

*ผู้ประสานงาน : sorachan@tsu.ac.th

วันรับบทความ: 21 กรกฎาคม 2568/ วันแก้ไขบทความ: 9 มกราคม 2569/ วันตอบรับบทความ: 12 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย การพัฒนานวัตกรรมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพผ่านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุขภาพสำหรับ ภาคประชาชน อำเภอดงมะดะ จังหวัดพัทลุง มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมศักยภาพการจัดการแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้ของภาคประชาชน และเป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ การดำเนิน งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) กับกลุ่มตัวอย่าง 30 คน ประกอบด้วยประชาชนในพื้นที่ ครูภูมิปัญญา อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และสมาชิกชมรมในชุมชน โดยกิจกรรมดำเนินการในสวนเกษตรวิถีพุทธ ตำบลดงมะดะ อำเภอดงมะดะ จังหวัดพัทลุง ผ่านการรวบรวมและขยายพันธุ์สมุนไพรท้องถิ่นหายาก เช่น ต้นปลาไหลเผือก รวมถึงการใช้แนวคิดการจัดการพื้นที่แบบโคก หนอง นา เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชน

ผลการวิจัย พบว่า แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา เสริมสร้างความรู้รอบรู้ด้านสุขภาพ และการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ชุมชนมีศักยภาพต่อยอดองค์ความรู้สู่ผลิตภัณฑ์เชิงสุขภาพ เช่น ลูกประคบสมุนไพร เพื่อสร้างรายได้หมุนเวียน อีกทั้งสามารถบูรณาการเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกลไกความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในการยกระดับกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และการเชื่อมโยงระบบสุขภาพในพื้นที่ เพื่อพัฒนาสู่ชุมชนต้นแบบด้านสุขภาพที่ยั่งยืน อันเป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: แหล่งเรียนรู้ สมุนไพรพื้นบ้าน ฐานความรู้ การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ

บทนำ

ในยุคที่ผู้คนทั่วโลกหันมาให้ความสำคัญกับสุขภาพแบบองค์รวม (Holistic Health) การดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน จึงกลายเป็นทางเลือกที่ได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น (World Health Organization, 2019) ประเทศไทยในฐานะที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นอันล้ำค่า มีศักยภาพสูงในการพัฒนาสมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นทั้งองค์ความรู้ทางสุขภาพ และฐานทรัพยากรสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (National Research Council of Thailand, 2022) แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้าน จึงไม่ควรถูกมองเพียงแค่เป็นแหล่งปลูกพืชสมุนไพร แต่ควรถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ที่ประชาชนสามารถเข้าถึง เข้าใจ และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดูแลตนเองและครอบครัวได้ นอกจากนี้ แหล่งเรียนรู้ดังกล่าวยังสามารถพัฒนาให้เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ อันเป็นแนวโน้มการท่องเที่ยวยุคใหม่ที่เน้นประสบการณ์ การเรียนรู้ และสุขภาพ (Global Wellness Institute, 2023)

ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของไทยเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาอย่างยาวนาน ผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชน โดยมีการใช้พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาโรค บำรุงร่างกาย และส่งเสริมสุขภาพมาหลายชั่วอายุคน (Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, 2021) อย่างไรก็ตาม ในโลกยุคใหม่ที่เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ภูมิปัญญาดังกล่าวกลับเริ่มเลือนหายไปจากวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่และขาดการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้าน จึงเป็นแนวทางสำคัญในการรวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงและเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในรูปแบบกิจกรรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การจัดแสดงพืชสมุนไพรในพื้นที่จริง การผลิตสื่อความรู้ หรือการฝึกอบรม ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพด้านสุขภาพของประชาชน และช่วยให้เกิดการใช้สมุนไพรอย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ (Thai Traditional Medicine Institute, 2019) ดังนั้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรให้เป็นฐานความรู้สำหรับภาคประชาชน ยังช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาสุขภาพของสังคมในระยะยาว มุ่งเน้น การศึกษากระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านในระดับชุมชน เพื่อให้สามารถเป็นฐานความรู้ที่ยั่งยืน มีประสิทธิภาพ และสามารถถ่ายทอดต่อได้ในวงกว้าง

นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) ได้กลายเป็นหนึ่งในแนวโน้มสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะหลังสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ที่ทำให้ผู้คนตระหนักถึงคุณภาพชีวิตและการดูแลสุขภาพมากยิ่งขึ้น (Global Wellness Institute, 2023) ประเทศไทยเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางด้านสุขภาพระดับโลกที่มีศักยภาพสูง ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม สมุนไพร การแพทย์แผนไทย และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในระดับชุมชน การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสามารถพัฒนาเป็นเครื่องมือที่ส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก สร้างรายได้ให้แก่ประชาชน และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การผลักดันการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพให้เกิดขึ้นจริงอย่างเป็นระบบ จำเป็นต้องอาศัย “กลไกสนับสนุน” ที่ชัดเจน และเหมาะสม ทั้งในเชิงนโยบาย การบริหารจัดการ การพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน และการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน เช่น หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และเครือข่ายวิชาชีพด้านสุขภาพ (Tourism Authority of Thailand, 2022)

จากความสำคัญและปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้สำหรับภาคประชาชนและเป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ ซึ่งดำเนินการควบคู่กับการพัฒนากลไกสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพ เช่น การบูรณาการภาคีในชุมชน การพัฒนาศักยภาพผู้นำท้องถิ่น การเชื่อมโยงกับภาคการท่องเที่ยว รวมถึงการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับภาคประชาชน สถานศึกษา และคนในชุมชนตะโหนด จังหวัดพัทลุง โดยผ่านกระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่เป็นการดึงภาคีทุกส่วนมาร่วมเป็นเจ้าของและร่วมออกแบบกลไกสมุนไพรเพื่อความยั่งยืนของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากผ่านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่เน้นอัตลักษณ์ท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การสร้างรายได้หมุนเวียนให้แก่คนในพื้นที่ พร้อมกับการเสริมสร้างสุขภาพที่ดีอย่างยั่งยืนทั้งแก่ผู้มาเยือนและคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อส่งเสริมศักยภาพการจัดการแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้สำหรับภาคประชาชน
2. เพื่อศึกษาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านในฐานะเป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ

กรอบแนวคิดการวิจัย/วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้าน จากการสังเคราะห์และแนวคิดและงานวิจัย Yodbuangam (2018) พบว่าพื้นที่หรือศูนย์กลางการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่มีรากฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมความรู้ด้านการปลูก การใช้ การแปรรูป และการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร จุดประสงค์ของแหล่งเรียนรู้เหล่านี้คือการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และการเรียนรู้จากฐานชุมชน (Community-Based Learning) เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพร โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการถ่ายทอดองค์ความรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ (Informal Learning) (National Health Commission Office, 2019)

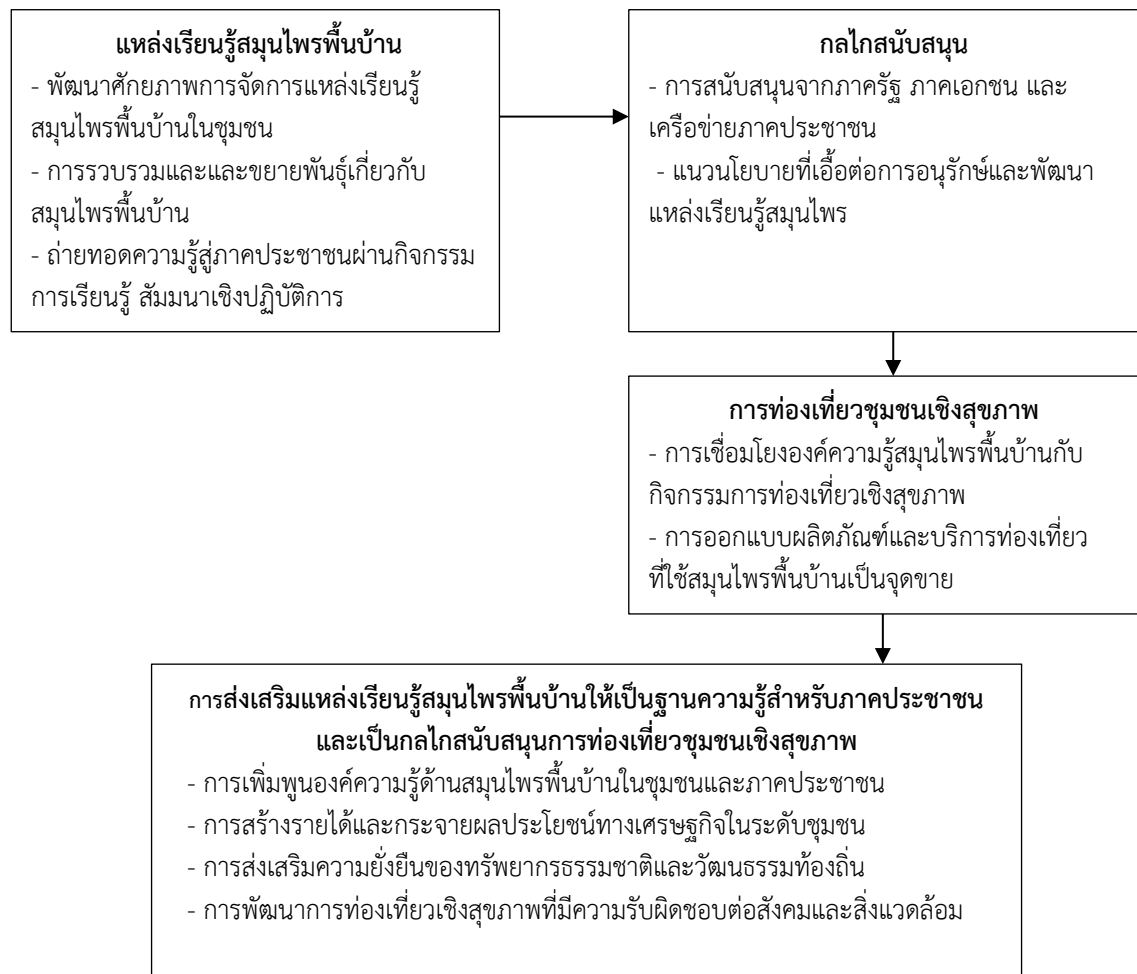
2. กลไกสนับสนุน ตามแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ (UNDP, 2009) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) นิยามว่าระบบหรือองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ส่งเสริม เสริมสร้าง หรืออำนวยความสะดวกให้เกิดการดำเนินงาน การพัฒนา หรือการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยกลไกสนับสนุนอาจอยู่ในรูปของนโยบาย สถาบัน เครือข่าย งบประมาณ กฎหมาย หรือแม้แต่บุคลากรและความรู้

3. การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ คือ การเดินทางเพื่อส่งเสริมสุขภาพทั้งทางกาย จิตใจ และอารมณ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อการฟื้นฟู บำบัด หรือส่งเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งความน่าสนใจของการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ ไม่จำเป็นต้องรอให้เกิดภาวะเจ็บป่วยก่อน แต่เป็นการมุ่งเน้นการดูแลตนเองเชิงป้องกัน (Preventive Care) เพื่อสร้างสุขภาพที่ดีในระยะยาว ทั้งนี้องค์การท่องเที่ยวโลก (UNWTO : 2021) ให้คำนิยามว่า: Wellness Tourism is travel associated with the pursuit of maintaining or enhancing one's personal wellbeing ตามแนวคิดของ Global Wellness Institute (2023) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท หลัก คือ การท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Wellness Tourism) มุ่งเน้นการพักผ่อน ฟื้นฟูสุขภาพ เช่น สปา โยคะ สมุนไพร ธรรมชาติบำบัด อาหารสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ (Medical Tourism) เกี่ยวข้องกับการรักษาทางการแพทย์ เช่น ศัลยกรรม ตรวจสุขภาพ ฝังเข็ม

จากการสังเคราะห์แนวคิดทั้ง 3 ส่วนข้างต้น พบว่า มีความสำคัญต่อการวิจัยในฐานะโครงสร้างเชิงระบบที่เชื่อมโยงกัน โดยมี แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้าน เป็นฐานทรัพยากรและองค์ความรู้ (Content) ที่ใช้กระบวนการเรียนรู้จากฐานชุมชนเพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ ในขณะที่ กลไกสนับสนุน ทั้งในด้านนโยบาย เครือข่าย และงบประมาณ ทำหน้าที่เป็นตัวขับเคลื่อนระบบ (Driver) ที่เอื้อให้เกิดการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือ การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพเชิงป้องกัน (Preventive Care) และการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจอย่างยั่งยืน การบูรณาการแนวคิดเหล่านี้จึงมีความสำคัญต่อการวิจัยในเรื่องการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้สำหรับภาคประชาชน และเป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ และเป็นการสร้างโมเดลการท่องเที่ยวที่สามารถยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่มาตรฐานสากล พร้อมทั้งสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจฐานรากและสุขภาพของสังคมไปพร้อมกัน

ภาพประกอบที่ 1

กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งมุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนจากภายในชุมชนงานวิจัยเรื่องนวัตกรรมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุขภาวะสำหรับภาคประชาชน อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง โดยคัดเลือกตรงตามคุณสมบัติ 3 ข้อขึ้นไป และตามความสมัครใจดังนี้

1. เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเข้ากลุ่ม (Inclusion Criteria) กลุ่มตัวอย่างร่วมการวิจัยด้วยความสมัครใจ และลงนามในเอกสารยินยอม โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก ผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีประสบการณ์ในกิจกรรมของกลุ่มมาไม่น้อยกว่า 6 เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกิดจากประสบการณ์ตรงและการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Creswell and Poth (2024) ที่เน้นการเลือกกลุ่มตัวอย่างเชิงประจักษ์ (Purposeful Sampling) เพื่อให้ได้บุคคลที่สามารถให้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและสะท้อนปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน ดังนี้

1.1 ประชาชนที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง ได้แก่ กลุ่มสมาชิก อสม. 2 คน และชมรมผู้สูงอายุที่สนใจปลูกสมุนไพร พื้นบ้านและธุรกิจการท่องเที่ยว ชุมชนเชิงสุขภาพ จำนวน 2 คน นักเรียนจากสถานศึกษาในอำเภอ จำนวน 6 คน

1.2 กลุ่มประชาชนมีอายุ 15 ปีขึ้นไป ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง เป็นกลุ่มที่ศึกษาผลของกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุขภาวะผ่านแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพร พื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพและเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุขภาวะผ่าน แหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนสำหรับภาคประชาชน จำนวน 4 คน และนักเรียนจากสถานศึกษาในอำเภอ จำนวน 6 คน

1.3 ภาคประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง ได้แก่ กลุ่มสถานวัดดงหลวง กลุ่ม วิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงผึ้ง กลุ่มโรตีกอบ กลุ่มนาข้าวอินทรีย์ เป็นต้น และสนใจปลูกสมุนไพรพื้นบ้านและธุรกิจ การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ โดยได้มีการจัดทำยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้ เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุขภาวะสำหรับภาคประชาชน 4 คน และ นักเรียนจากสถานศึกษาในอำเภอ จำนวน 6 คน

เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ในลักษณะข้อคำถามปลายเปิด (Open-End) ที่ผู้วิจัยได้ทำการสร้างขึ้นโดยพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิด ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์โดยใช้แบบ สัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างมาใช้ในการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม

ในประเด็นที่ 1) แนวทางการอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปลาไหลเผือก พืชสมุนไพรอัตลักษณ์พื้นถิ่นในชุมชน 2) ความต้องการการแปรรูปสมุนไพรไหลและขมิ้นจากแหล่งเรียนรู้ ไปใช้ในงานแพทย์แผนไทยเพื่อการดูแลสุขภาพและ การท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ อย่างน้อย 1 ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ 3) วิเคราะห์ศักยภาพของธุรกิจจากพืชสมุนไพรเพื่อให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนในชุมชนจากกลุ่ม อสม. และเครือข่ายภาคประชาชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การพัฒนายกระดับแหล่งเรียนรู้และฐานข้อมูลสมุนไพรอย่างมีส่วนร่วม ในระยะนี้เน้นการสร้างฐานข้อมูลและการ เตรียมพื้นที่ โดยกระบวนการทุกขั้นตอนเน้นการทำงานร่วมกับสถานวัดดงหลวงและภาคีเครือข่ายชุมชน มี รายละเอียดดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ผู้วิจัยร่วมกับชุมชน สถานวัดดงหลวง อาสาสมัครสาธารณสุข และนักเรียน จากสถานศึกษาในอำเภอ สำรวจพื้นที่สวนเกษตรวิถีพุทธ โดยการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของพื้นที่ และรวมถึงการ รวบรวมข้อมูลจากแนวความคิดของกลุ่มภาคประชาชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนการวางแผนและดำเนินการ เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพร พอสรุปได้ดังนี้ 1) รวบรวมข้อมูลทั่วไปของสวนเกษตรวิถีพุทธ ที่ดูแลโดยสถาน วัดดงหลวง โดยการสำรวจเพื่อให้ทราบแนวเขต และสภาพป่าทั่วไป ตลอดจนสนทนากึ่งสัมภาษณ์ เพื่อทราบถึงลักษณะ ของป่าที่เป็นสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อปรับพื้นที่โดยใช้แนวคิดโคก-หนอง-นา โมเดล 2) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร จากหลายแหล่ง เพื่อให้เข้าใจขั้นตอนและเป็นแนวทางในการจัดทำแหล่ง เรียนรู้สมุนไพร 3) การศึกษาภาคสนาม อาสาสมัครสาธารณสุข ภาคีเครือข่ายภาคประชาชนและสถานศึกษาในพื้นที่ สำรวจชนิดและพิกัดของสมุนไพร บันทึกข้อมูลลักษณะเด่นและสรรพคุณ ทำการสำรวจภาคสนาม ทำการรวบรวมชนิด

ของสมุนไพรจากการสำรวจสภาพแวดล้อม ดำเนินการจัดบันทึกตามประเด็นการวิจัยและการสังเกต 4) การจัดประชุม การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดมแนวคิดแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประชุมวางแผนและปฏิบัติการพัฒนา แหล่งเรียนรู้สมุนไพร และ 5) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพร

ระยะที่ 2 การออกแบบผลิตภัณฑ์และบริการท่องเที่ยวที่ใช้สมุนไพรพื้นบ้านเป็นจุดขาย 1) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการสมุนไพรพื้นบ้านไปใช้ในงานแพทย์แผนไทยและการดูแลสุขภาพ และ 2) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการวิเคราะห์ ศักยภาพของธุรกิจจากพืชสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในชุมชน

ระยะที่ 3 การสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชนโดยการจัดทำแผนหรือนโยบาย ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรและท่องเที่ยว จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำแผนการ ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุ ขภาพสำหรับภาคประชาชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล จะทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนา สัมภาษณ์ ประชุมกลุ่มย่อย ตลอดจนการสำรวจในประเด็นรวบรวมข้อมูลทั่วไปของสวนเกษตรวิถีพุทธ ปรับพื้นที่โดยใช้ แนวคิดโคก-หนอง-นา โมเดล แนวทางในการจัดทำแหล่งเรียนรู้สมุนไพร การรวบรวมชนิดของสมุนไพร ขยายพันธุ์ พืชสมุนไพรเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การ ตรวจสอบข้อมูลเพื่อความเที่ยงตรง (Data Validation) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบ สามเส้า (Data Triangulation) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจาก 3 มิติ ได้แก่ 1) ด้านแหล่งข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม โดยการ เปรียบเทียบข้อมูลจากกลุ่ม อสม. ชมรมผู้สูงอายุ สมาชิกกลุ่มอาชีพ และเครือข่ายภาคประชาชน 2) ด้านวิธีการ ใช้ วิธีการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กับการสังเกตการณ์ในพื้นที่ 3) ด้านเวลา ตรวจสอบความสอดคล้องของ ข้อมูลในการประชุมสนทนากลุ่มและการลงพื้นที่ที่ต่างเวลากัน

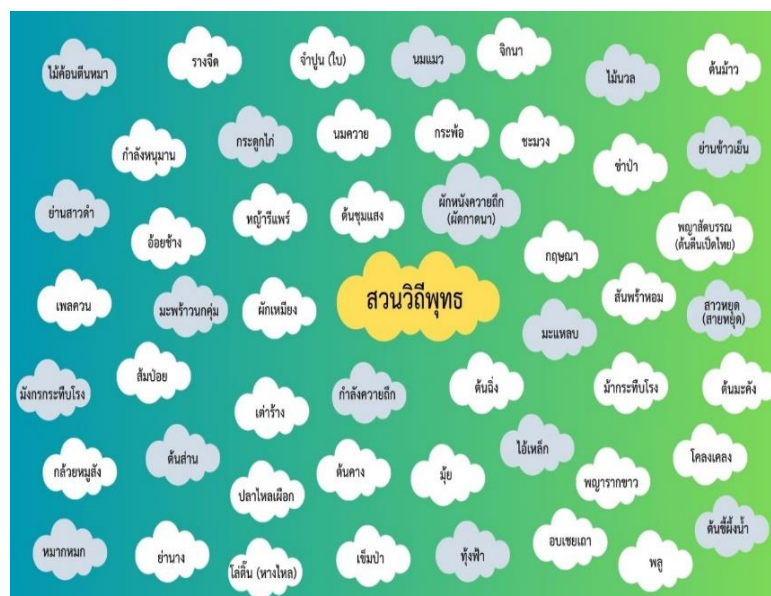
ผลการวิจัย

ผลการวิจัยบทความเรื่องการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้สำหรับภาคประชาชน และเป็น กลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. การส่งเสริมศักยภาพการจัดการแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นฐานความรู้สำหรับภาคประชาชน

การส่งเสริมศักยภาพเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของสภากาชาดวัดตะโหนด ในการเปลี่ยนพื้นที่เกษตรวิถีพุทธให้ เป็นฐานความรู้ที่มีชีวิต สรุปลงสำคัญได้ดังนี้ 1 การจัดการพื้นที่ด้วยโมเดล โคก หนอง นา สวนเกษตร วิถีพุทธโดย การ จัดสรรพื้นที่ 10 ไร่ จากทั้งหมด 60 ไร่ ให้เป็นสัดส่วนตามระบบนิเวศ โดยใช้หลักกิจกรรมธรรมชาติที่ไม่ใช้ สารเคมี ได้คลี่คลายปัญหาที่มีชีวิตที่เอื้อต่อการรวบรวมสมุนไพรหายาก และเป็นกลไกสร้างความรอบรู้ด้าน สุขภาพ (Health Literacy) ให้แก่คนในชุมชนทุกช่วงวัยอย่างเป็นรูปธรรม 2) การรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลาย ทางชีวภาพ จากการ สำรวจและจำแนกชนิดพืชสมุนไพรร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่นและภาคีเครือข่าย พบสมุนไพรที่พร้อมเป็น แหล่งเรียนรู้จำนวน 50 ชนิด (เช่น ปลาไหลเผือก, กระดุกไก่อดำ, กล้วยหมูสัง ฯลฯ) ซึ่งสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ ของที่ดินดั้งเดิมและคุณค่าของภูมิปัญญาตะโหนด 3) การอนุรักษ์และขยายพันธุ์พืชอัตลักษณ์ประจำถิ่น ใช้ กระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อคัดเลือกพืชที่มีความเสี่ยงสูญพันธุ์และมีคุณค่าสูงในตำรายา มติชุมชน ได้เลือกต้นปลาไหลเผือก เป็นพืชอัตลักษณ์ประจำถิ่นที่กำลังจะสูญพันธุ์ โดยมีการริเริ่มนวัตกรรมการขยายพันธุ์ด้วย การ เพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ เพื่อการอนุรักษ์อย่างเร่งด่วนและเป็นระบบ แก้ปัญหาการเจริญเติบโตช้าและการทำลายจาก การใช้ประโยชน์จากราก

การรวบรวมพืชสมุนไพรพื้นบ้านในสวนเกษตรวิถีพุทธ 50 ชนิด

ภาพประกอบที่ 3

แสดงการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อต้นจากต้นปลาไหลเผือก

2. แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านในฐานะเป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ

กลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ 1) การวิเคราะห์ศักยภาพของธุรกิจจากพืชสมุนไพร 2) การผลิตสินค้าลูกประคบเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพชุมชน และ 3) การจัดทำแผนนโยบายการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน จากภาคีเครือข่ายภาคประชาชน

2.1 การวิเคราะห์ศักยภาพของธุรกิจจากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ด้วย CBMC (Community Business Model Canvas)

ตารางที่ 1

สรุปแผนธุรกิจด้วยการประชุมสนทนากลุ่มด้วย CBMC (Community Business Model Canvas) จากผลิตภัณฑ์ลูกประคบ

แผนธุรกิจ CBMC (Community Business Model Canvas) จากผลิตภัณฑ์ลูกประคบ				
ลูกค้า หรือแหล่งวัตถุดิบสำคัญทางธุรกิจ - หัวไพล - ขมิ้นชัน - ตะไคร้ - ใบเปปล้ำ - ผลมะกรูด - ใบมะขาม - พิมเสน - การบูร - เกลือเม็ด	กิจกรรมหลัก/สำคัญ - เก็บสมุนไพรและทำความสะอาด - นำวัตถุดิบที่ได้มาตำพอหยาบ - นำวัตถุดิบทั้งหมดมาห่อด้วยผ้าขาวพร้อมนึ่ง	คุณค่าที่ส่งมอบ / คุณค่าที่ลูกค้าได้รับ - ได้ผ่อนคลาย - ลดปวดเมื่อย - คลายเส้น - ระบบหายใจดีขึ้น	การสร้างความสำเร็จ - เข้าหากลุ่มลูกค้า - โปรโมชัน - ทำสื่อโฆษณา - บริการนอกสถานที่	กลุ่มลูกค้าเป้าหมาย - กลุ่มผู้สูงอายุ - กลุ่มผู้ประสบอุบัติเหตุ
	ทรัพยากรหลัก - หัวไพล - ขมิ้นชัน - พิมเสน - เกลือเม็ด		ช่องทางการติดต่อ - ช่องทางออนไลน์	
ต้นทุนค่าใช้จ่าย - ผ้าขาว - พิมเสน - การบูร - ด้ายดิบ			รายได้ที่จะได้รับจากธุรกิจ - 30 ลูก / วัน - ราคา 30 บาท/ลูก	

สรุปได้ว่า แผนธุรกิจ CBMC ควรมีการส่งเสริมศักยภาพทางธุรกิจเพื่อเป็นวัตถุดิบในการทำผลิตภัณฑ์ ลูกประคบ โดยการปลูกพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ หัวไพล ขมิ้นชัน ตะไคร้ ใบเปปล้ำ ผลมะกรูด และใบมะขาม

2.2 ผลิตภัณฑ์ลูกประคบเพื่อสร้างอาชีพรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยการนำสมุนไพรมาห่อด้วยผ้าเป็นลูก ทำให้เรียกว่าลูกประคบ และนำลูกประคบไปนึ่งให้ร้อน นำมาประคบบริเวณที่ปวดหรือเคล็ด ชัดยอก จะช่วยบรรเทาอาการปวดเคล็ดชัดเจนได้ สมุนไพรที่ใช้ทำจะมีสมุนไพรที่มีน้ำมันหอมระเหย นึ่งผ่าน ความร้อนน้ำมันหอมระเหยที่เป็นตัวยาก็จะออกมากับไอน้ำและความชื้น เมื่อประคบตัวยาก็จะซึมเข้าไปในผิวหนัง ช่วยรักษาอาการ เคล็ด ชัดยอก และอาการปวด และความร้อนจากลูกประคบจะช่วยกระตุ้นการไหลเวียนของโลหิต ทำให้ตัวยาก็ซึมผ่านผิวหนังได้ดี และทำให้เกิดความสดชื่น

2.3 การถ่ายทอดให้กับนักเรียนในสถานศึกษาในชุมชนจะเป็นการขยายผลจากระดับชุมชนสู่เยาวชนโดยบูรณาการความรู้ร่วมกับ โรงเรียนประจำบารุงอุทิศกิจจาทร เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้การทำลูกประคบจากครูชุมชน วัตถุดิบในการทำลูกประคบ โดยใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ หัวไพล ขมิ้นชัน ตะไคร้ ใบเปปล้ำ ผลมะกรูด และใบมะขาม โดยจะเป็นการถ่ายทอดที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง (Active Learning) ปลูกฝังให้นักเรียนเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาสมุนไพรและสามารถนำไปถ่ายทอดต่อภายในครอบครัวได้ ซึ่งถือเป็นการสร้างความยั่งยืนให้กับฐานความรู้ของชุมชน

2.4 การขับเคลื่อนและแนวนโยบายแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. แนวทางการขับเคลื่อนแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยการวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค (SWOT Analysis) ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths) ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด มีความลักษณะเป็นชุมชนสองศาสนา และมีความหลากหลายทางชีวภาพด้านพืชสมุนไพรที่เป็นยา เนื่องจากอยู่แหล่งต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัด ตลอดจน มีทรัพยากร

การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง และวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเอกลักษณ์ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสถานาวัด การทำกิจกรรมสองศาสนา ทั้งพุทธและมุสลิม มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ศาสนา และประเพณี

จุดอ่อน (Weakness) ไม่ได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน ขาดแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านอัตลักษณ์ประจำถิ่น และแพทย์ทางเลือกเพื่อสุขภาพ ขาดบุคลากรทางภูมิปัญญาด้านสมุนไพรพื้นบ้านและการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพรพื้นบ้านในชุมชน

โอกาส (Weaknesses) มีโอกาสพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพผ่านแหล่งเรียนรู้สมุนไพร เนื่องจากกลุ่มคนในชุมชนและภาคประชาชนชุมชนตะโหนดมีความต้องการที่จะมีการดูแลสุขภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา สังคม รวมทั้งผู้สูงอายุในชุมชนและกลุ่มผู้นำชุมชน เป็นคณะที่ปรึกษารัฐมนตรีการท่องเที่ยวและการกีฬา มีสังคมพหุวัฒนธรรม ประเพณีสองศาสนา มีธรรมชาติที่สวยงาม เป็นแหล่งต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัด สามารถทำธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้ครอบคลุมทั้งตำบล

อุปสรรค (Threats) วิกฤตโควิด-19 ส่งผลให้รายได้และภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพถดถอยลงอย่างมีนัยสำคัญ ประกอบกับปัญหาการขาดความต่อเนื่องในการบริหารจัดการจากภาครัฐและภาคที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้กลไกขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในระดับพื้นที่ขาดความเข้มแข็งและขาดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานภาครัฐ การสนับสนุนกิจกรรมโครงการ เป็นไปตามงบประมาณ ขาดความชัดเจนในแผนปฏิบัติการชุมชนในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแหล่งเรียนรู้สมุนไพรจากสวนเกษตรวิถีพุทธ

ดังนั้นแนวทางการขับเคลื่อนแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ จากการวิเคราะห์ (SWOT Analysis) ภาคีเครือข่ายภาคประชาชน ได้แก่ สถานาวัดชุมชนตะโหนด สาธารณสุขอำเภอตะโหนด เกษตรอำเภอตะโหนด พัฒนาการอำเภอตะโหนด นายกเทศมนตรีตำบลเขาหัวช้าง นายกเทศมนตรีตำบลตะโหนด ผู้อำนวยการโรงเรียนประชาบำรุงอุทิศกิจจาทร คณะครูและนักเรียนโรงเรียน และมหาวิทยาลัยทักษิณ ประกอบด้วย คณะศึกษาศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ คณะวิทยาศาสตร์และนวัตกรรมดิจิทัล คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะวิทยาลัยเพื่อการจัดการและการพัฒนา คณะเทคโนโลยีและการพัฒนาชุมชน คณะอุตสาหกรรม การเกษตรและชีวภาพ จึงได้กำหนดแนวทางการขับเคลื่อนแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ดังนี้ 1) ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน โดยสวนเกษตรวิถีพุทธเป็นแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรแบบครบวงจร ตั้งแต่การปลูกการแปรรูป การสร้างผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับสุขภาพจากแหล่งเรียนรู้สมุนไพร และโรงอบสมุนไพร 2) สวนเกษตรวิถีพุทธเป็นแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ผลิตภัณฑ์ ทางสุขภาพ และอบรมนวดสปา โดยแพทย์ทางเลือก 3) พัฒนาวัตถกรรมการถ่ายทอดทางปัญญา ส่งต่อให้เด็กและเยาวชน ผ่านคู่มือการศึกษาเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ความฉลาดทางสุขภาพ

2. แนวนโยบายการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน จากภาคีเครือข่ายภาคประชาชน ดังนี้

นโยบายที่ 1 การสร้างเป้าหมายและวัตถุประสงค์ชุมชนต้นแบบการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ อย่างยั่งยืนผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน แบ่งออกเป็น 5 แผน ได้แก่ แผนที่ 1.1 สร้างกลุ่มเป้าหมาย รวมกลุ่มคนในชุมชน ตลอดจนโครงการจัดตั้งกลุ่มสมาชิก แผนที่ 1.2 พัฒนาสภาพพื้นที่ พัฒนาศักยภาพบุคลากร สร้างความเข้มแข็งภาคีเครือข่าย และการประชาสัมพันธ์ แผนที่ 1.3 การรับรองมาตรฐาน โครงการแหล่งเรียนรู้สมุนไพรชุมชนจากภาคีภาครัฐและเอกชน ภาคประชาสังคมให้เป็นแหล่งเรียนรู้สมุนไพร แผนที่ 1.4 โครงการการจัดทำเพจสมุนไพร โครงการให้ความรู้สมุนไพรของคนในชุมชนท้องถิ่นลงสู่ Social ทุกช่องทางในสื่อออนไลน์ แผนที่ 1.5 โครงการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกและคณะกรรมการ โดยคนในชุมชน

นโยบายที่ 2 ประกอบด้วย 2 แผน ได้แก่ แผนที่ 2.1 การบริหารจัดการที่ดินในสวนเกษตรวิถีพุทธ โดยการใช้ประโยชน์จากที่ดิน แผนที่ 2.2 การพัฒนาศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้การรวบรวมและการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีอัตลักษณ์ในท้องถิ่น

นโยบายที่ 3 การสร้างความต่อเนื่องชุมชนต้นแบบการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืน ผ่านแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน แผนที่ 3.1 การประยุกต์ใช้ในชุมชนตามความเหมาะสมกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เพื่อส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมในด้านการบริการวิชาการเพื่อชุมชนและสังคม เพื่อส่งเสริมและสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน และแนวทางการสนับสนุนทางด้านการทำนุบำรุงศาสนา และศิลปวัฒนธรรมในชุมชนรวมทั้งใช้ในการขยายผลสู่การประยุกต์ใช้ในชุมชนแต่ละพื้นที่ในชุมชน พัฒนาระบบการเรียนรู้และความคิดเชิงระบบ (System Thinking) แผนที่ 3.2 โครงการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพด้านการใช้ทำรำนานาภูมิปัญญาไทยมาดัดแปลงเป็นทำออกกำลังกาย เพื่อเพิ่มความแข็งแรงและเพิ่มความยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อ รวมทั้งช่วยเรื่องการทรงตัว ซึ่งเป็นการออกกำลังกายที่ให้ผู้สูงอายุสามารถทำกิจกรรม ได้อย่างคล่องแคล่วขึ้น แผนที่ 3.3 โครงการฝึกอบรมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพร โครงการฝึกอบรมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรประจำท้องถิ่นให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน ในโครงการสมุนไพรทานได้ ผักสวนครัวกินดี การเตรียมดิน การเพาะต้นกล้า การลงแปลง โครงการรักษาน้ำ รักษาสมุนไพร การทำฝายชะลอน้ำ การอนุรักษ์พืชสมุนไพรที่เป็นอัตลักษณ์ในท้องถิ่น ได้แก่ ปลาไหลเผือก

อภิปรายผล

1. แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านในฐานะองค์ความรู้ชุมชน

แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านถือเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าในระดับชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง แหล่งเรียนรู้เหล่านี้มีบทบาทในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช สมุนไพรพื้นบ้าน และส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชนอย่างยั่งยืนแนวคิดนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Saeng-on (2019) ซึ่งระบุว่า การจัดการความรู้ด้านสมุนไพรในชุมชนมีความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถใช้ประโยชน์ทางสุขภาพได้จริง และยังส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นที่อาจสูญหายได้หากไม่มีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบการจัดการความรู้ด้านสมุนไพรในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทหรือพื้นที่ห่างไกลที่การเข้าถึงบริการสาธารณสุขมีข้อจำกัด ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรจึงกลายเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีคุณค่า เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์จริงของชาวบ้าน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และมีการดัดแปลงให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งเป็นการรวบรวมและจัดการความรู้ด้านสมุนไพรอย่างเป็นระบบ และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นถิ่น ป้องกันการสูญหายของพันธุ์กรรมพืช และสามารถต่อยอดเป็นฐานความรู้เพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพของชุมชนได้จริง และการอนุรักษ์พืชสมุนไพร พื้นถิ่นหลายชนิด เช่น ต้นปลาไหลเผือก ที่มีสรรพคุณทางยาอยู่ที่รากมีความเสี่ยงที่จะสูญหายจากเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม การขาดผู้สืบทอดองค์ความรู้ และการไม่ตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรเหล่านี้ การจัดระบบความรู้จึงเป็นการสร้างคลังปัญญาชุมชน ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ทั้งในเชิงการดูแลสุขภาพ การบำบัดโรค การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ นอกจากนี้ Inchu (2020) ยังกล่าวถึงบทบาทของแหล่งเรียนรู้สมุนไพรเป็นกิจกรรมนอกชั้นเรียนให้กับสถานศึกษาในชุมชน เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและปลูกฝังจิตสำนึกให้เยาวชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างยั่งยืน งานวิจัยของ Department of Thai Traditional and Alternative Medicine (2021) ยังย้ำถึงความสำคัญของสมุนไพรในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าทั้งในด้านการแพทย์และวัฒนธรรม โดยชุมชนสามารถนำองค์ความรู้เหล่านี้ไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อสร้างรายได้ และส่งเสริมเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน

2. แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านเป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ

แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านไม่เพียงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ แต่ยังมีบทบาทเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ (Health Tourism) โดยการเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้วิธีการใช้สมุนไพร การทำลูกประคบ การอบสมุนไพร หรือการนวดแผนไทยในบริบทของชุมชนอย่างใกล้ชิด การ

พัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรให้กลายเป็นจุดเด่นของชุมชนยังสามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ชาวบ้าน และเป็นช่องทางในการฟื้นฟูคุณค่าของภูมิปัญญาที่อาจถูกหลงลืมไปในสังคมสมัยใหม่ แนวทางนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kaewnongsang (2021) ที่ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในชุมชนตำบลเขาไม้แก้ว จังหวัดชลบุรี โดยพบว่า การบูรณาการองค์ความรู้สมุนไพรเข้ากับกิจกรรมท่องเที่ยวมีส่วนช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนและยกระดับเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเป็นรูปธรรม ในทำนองเดียวกัน งานของ Kamwang (2018) ชี้ให้เห็นว่าแหล่งเรียนรู้สมุนไพรมีศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สนใจเรื่องสุขภาพแบบองค์รวม โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือผู้สูงอายุที่ต้องการการพักผ่อนควบคู่กับการดูแลสุขภาพแบบธรรมชาติ จากการวิเคราะห์ดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่า แหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านสามารถเป็นฐานทุนทางปัญญา และแหล่งรายได้ที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมทั้งการนำเสนอสมุนไพรพื้นบ้านผ่านกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น การทำลูกประคบ และการเดินชมเส้นทางสมุนไพร สร้างประสบการณ์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติ (Experiential Learning) ให้แก่ นักท่องเที่ยว ผู้มาศึกษาดูงาน ส่งผลให้เกิดความประทับใจและมีแนวโน้มกลับมาใช้บริการซ้ำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Pine & Gilmore (1999) ที่ระบุว่า ประสบการณ์ คือปัจจัยสำคัญในการสร้างคุณค่าในภาคบริการ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคีเครือข่ายคือกลไกสำคัญ พบว่า การส่งเสริมโดยหน่วยงานรัฐในด้านงบประมาณ การอบรม และการเชื่อมโยงกับนโยบายสุขภาพหรือการท่องเที่ยว มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความต่อเนื่องและขยายผลของแหล่งเรียนรู้ เช่น การร่วมมือกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สะท้อนบทบาทของกลไกสนับสนุนที่เชื่อมโยงภาคเครือข่าย เพื่อการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ (Office of the National Economic and Social Development Council, 2020)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพรชุมชนอย่างเป็นระบบและเข้าถึงได้ง่าย เพื่อส่งเสริมสุขภาพและการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ควรส่งเสริมให้แต่ละชุมชนมีการจัดเก็บและจัดการองค์ความรู้สมุนไพรพื้นบ้านในรูปแบบที่เป็นระบบ

1.2 การพัฒนาและออกแบบฐานข้อมูลสมุนไพรท้องถิ่นในรูปแบบดิจิทัล เพื่อเพิ่มการเข้าถึงองค์ความรู้ในแหล่งเรียนรู้สมุนไพรชุมชน เช่น จัดทำฐานข้อมูลดิจิทัล ป้ายชื่อพืชสมุนไพรพร้อมสรรพคุณ และคู่มือการใช้งานที่เข้าใจง่าย เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

1.3 การจัดอบรมเพิ่มพูนทักษะให้แก่ผู้นำชุมชนและภาคีเครือข่ายท้องถิ่น เพื่อให้แหล่งเรียนรู้สมุนไพรมีความน่าเชื่อถือ ควรมีการอบรมผู้นำชุมชนหรือผู้ทำหน้าที่สื่อความรู้ให้สามารถถ่ายทอดข้อมูลด้านสมุนไพรได้อย่างถูกต้องทั้งทางวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาการพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลสำหรับแหล่งเรียนรู้สมุนไพร ควรวิจัยการสร้างและพัฒนาแอปพลิเคชันหรือเว็บไซต์ที่รวบรวมข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้สะดวกและทั่วถึง รวมถึงพิจารณาการเรียนรู้ออนไลน์และการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2 วิจัยการเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้สมุนไพรกับการส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวม ศึกษาวิธีการนำองค์ความรู้สมุนไพรพื้นบ้านมาบูรณาการร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันหรือการดูแลสุขภาพองค์รวม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดูแลสุขภาพของประชาชนและนักท่องเที่ยว

2.3 การพัฒนามาตรฐานและเกณฑ์ประเมินคุณภาพของแหล่งเรียนรู้สมุนไพร เพื่อให้เกิดการบริหาร จัดการ และส่งเสริมแหล่งเรียนรู้อย่างเป็นระบบและควรวิจัยเพื่อกำหนดมาตรฐานและตัวชี้วัดที่เหมาะสมสำหรับ การประเมินคุณภาพและความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2024). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (5th ed., pp. 215–256). SAGE Publications.
- Department of Thai Traditional and Alternative Medicine. (2021). *Strategic plan for the development of Thai traditional medicine, folk medicine, and alternative medicine B.E. 2564–2570*. Ministry of Public Health. [in Thai]
- Global Wellness Institute. (2023). *Global wellness tourism economy report 2023*.
<https://globalwellnessinstitute.org>
- National Health Commission Office. (2019). *Herbs and community health care: Guidelines for promoting local knowledge*. NHCO. [in Thai]
- National Research Council of Thailand. (2022). *Driving the utilization of herbal medicine in communities*. NRCT. [in Thai]
- Saeng-on, N. (2019). Knowledge management of herbal medicine in communities: A case study of Ban Nong Faek community, Chiang Mai Province. *Research and Development Journal, Chiang Mai Rajabhat University*, 11(2), 45–56. [in Thai]
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2020). *Grassroots economic development report: Guidelines for strengthening participatory development mechanisms*. NESDC. [in Thai]
- Kaewnongsaeng, P. (2021). Development of health tourism using local wisdom of Khao Mai Kaew subdistrict community, Chonburi Province. *Journal of Humanities and Social Sciences, Roi Et Rajabhat University*, 13(1), 112–125. [in Thai]
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is theatre & every business a stage*. Harvard Business School Press.
- Kamwang, S. (2018). Promoting herbal learning centers for health tourism in communities. *Research and Development Journal, Ubon Ratchathani Rajabhat University*, 10(3), 78–89. [in Thai]
- Inchu, S. (2020). Preserving indigenous herbal knowledge in schools. *Journal of Education for Development*, 41(3), 112–130. [in Thai]
- Thai Traditional Medicine Institute. (2019). *Community herbal learning center establishment and development manual*. Department of Thai Traditional and Alternative Medicine. [in Thai]
- Tourism Authority of Thailand. (2022). *Thailand health and wellness tourism development plan B.E. 2566–2570*. Health and Wellness Marketing Strategy Division. [in Thai]
- UNDP. (2009). *Capacity Development: A UNDP Primer*. United Nations Development Programme.
- UNWTO. (2021). *Global report on wellness tourism*. World Tourism Organization.
- World Health Organization. (2019). *WHO global report on traditional and complementary medicine 2019*. WHO.
- Yodbuangam, Y. (2018). *The development of learning centers through community participation*. *Journal of Community Research*, 10(2), 12–23. [In Thai].